

MIĘDZYNARODOWE KONSORCIUM  
NAUKOWO-EDUKACYJNE  
imienia Luciena Febvra

# **Człowiek, etnos, naród w historii świata —**

**procesy państwowotwórcze  
na obszarze europejskim  
(od starożytności po współczesność)**

Monografia zbiorowa  
przygotowana z okazji  
30-lecia działalności  
Studium Europy Wschodniej  
Uniwersytetu Warszawskiego

Warszawa-Paryż 2020

Recenzenci  
*dr hab. Maciej Krotofil*  
*dr hab. Viktor Gudz*

Projekt okładki  
*Ihor Sribniak*

Na okładce:  
Siedziba Instytutu Wschodniego w Warszawie, Pałac Teppera, ul. Miodowa 7 Warszawa – budynek  
obecnie nie istnieje (fot. z archiwum J. Zielińskiego)

Redaktor  
*dr hab. Ihor Sribniak*

Opracowanie typograficzne  
*Anastasia Zoria*

Korekta  
*Zespół*

ISBN 978-83-652734-0-1

© Copyright by

Oleksander Bon, Oksana Drach, Oleksandr Dudnik,  
Yaroslav Foshchan, Olga Grytsiuk, Serhii Holovanov, Viktor Horobets, Inna Horpynchenko,  
Lyubomyr Hubytskyi, Olena Humeniuk, Igor Kryvosheia, Andrii Kudriachenko, Oksana Lobko, Yana Martianova,  
Hanna Melnyk, Tetiana Minaieva, Andrii Minaiev, Hennadij Nadtoka, Yevhen Nakhlik, Maryna Paliienko,  
Yaroslav Popenko, Anton Protsiuk, Volodymyr Rozumyuk, Galyna Sagan, Oleksander Sagan,  
Svitlana Savchenko, Anatoliy Savchuk, Viktoriia Soloshenko, Ihor Sribniak,  
Milana Sribniak, Nataliia Sydorenko, Yurii Stetsyk,  
Andrei Temchenko, Wiktor Węglewicz  
Vasyl' Yablons'kyi

© Copyright by

*Międzynarodowe konsorcjum  
naukowo-edukacyjne im. Luciena Febvra*

Warszawa-Paryż 2020

Wydawca

*Międzynarodowe konsorcjum  
naukowo-edukacyjne im. Luciena Febvra*



Książka została przygotowana przy wsparciu  
*Komitetu badań naukowych MKNE  
im. Luciena Febvra*

Druk  
*Centrum naukowo-wydawnicze im. O. Pritsaka*  
pritsak-center.com

Олена Гуменюк,  
Київський університет імені Бориса Грінченка

## УКРАЇНЬСЬКА СЕРЕДНЯ ОСВІТА ЗА КОРДОНОМ: ШКОЛА В ТАБОРІ ІНТЕРНОВАНИХ

**Вступ.** Актуальність теми обумовлюється відсутністю її комплексного і ґрунтовного дослідження. Освітня робота завжди розглядалась в контексті загальної культурно-просвітницької діяльності. Тому нам видається доцільним проаналізувати окремо організацію та функціонування системи закладів середньої освіти в польських таборах інтернування Армії УНР. Крім того, аналіз середньої освіти проводиться на прикладі школи пластунів в таборі в Щипіорно. Це, на нашу думку, дозволить простежити та порівняти аспекти освітньої діяльності і в інших таборах перебування військових Армії УНР в Польщі на початку 1920-х років.

Окремі аспекти культурно-освітньої діяльності в таборах інтернування військових Армії УНР в Польщі піднімали у своїх працях З. Карпус<sup>1</sup>, Е. Вішка<sup>2</sup>, К. Пашкевіч<sup>3</sup>, І. Срібняк<sup>4</sup>, О. Гуменюк<sup>5</sup> та ін. В основному

1 Z. Karpus, *Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*, Toruń 1996, s. 455–464; Z. Karpus, *Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924*, Toruń, 2002, 209 s.; Z. Karpus, *Obozy uchodźców, jeńców i internowanych w Aleksandrowie Kujawskim 1918–1921*, [w:] *Aleksandrów Kujawski. Obozy jeńców i internowanych 1918 – 1921*, Toruń, 2008, s. 51–64; Z. Karpus, O. Humeniuk, *Education of interned soldiers of Ukrainian People's Army in Poland: the case of the camp in Aleksandrów Kujawski*, *Skhid*, 2019, № 6 (164), p. 65–69.

2 E. Wiszka, *Szósta Siczowa Dywizja Strzelecka Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej*, Toruń, 2012, 513 s.

3 K. Paszkiewicz, *Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa*, Toruń 1997, s. 329–334.

4 І. Срібняк, *Табір інтернованих військ УНР у Щипіорно (1922–1923 рр.): гуманітарно-просвітня складова діяльності українського воїнства*, [w:] *Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.)*, ред. В. Верстюк, Київ-Чернігів, 2017, с. 382–396.

5 O. Gumeniuk, *Kulturalno-oświatowa działalność w obozach internowanych w Polsce w kontekście ukraińskiej studenckiej emigracji*, *Historia i Polityka*, 2014, N 11 (18), s. 117–124; O. Гуменюк, *Шлях емігранта: від воїна до студента*, *Наше слово*, Варшава, 2016, № 7, с.9; O. Humeniuk, *Creating Ukrainian youth academic community in the interwar Poland: sources, tasks, centers, activity*, *Skhid*, 2020, № 2 (166), p. 14–20.

дослідники розглядали загальні особливості та види культурно-освітньої роботи в таборах інтернованої Армії УНР в Польщі. Однак детального аналізу системи організації освіти в таборах, її якості та значення для подальшого вступу та навчання у вищих навчальних закладах ще не було зроблено.

Джерельну базу дослідження становлять документи Центрального військового архіву у Варшаві (*Centralny Archiwum Wojskowe w Warszawie*), а також Центрального державного архіву вищих органів влади України та Центрального державного архіву зарубіжної україніки.

**Методологія** ґрунтується на застосуванні загальноісторичних методів наукового дослідження, а саме: історико-порівняльного, типологізації (історико-типологічний) та системного аналізу. За допомогою історико-порівняльного методу досліджується освітня система в таборах інтернування військових Армії УНР в Польщі. Це дасть можливість всебічно розглянути та порівняти роботу закладів середньої освіти в таборах.

Історико-типологічний метод дає можливість з'ясувати причини та методи організації освітньої діяльності в Щипіорно зокрема, та інших таборах інтернування українців в Польщі загалом. А також простежити взаємозв'язок між освітніми програмами та її впровадженням в таборах. Крім того, історико-типологічний метод дозволить реконструювати схему роботи шкіл (в даному випадку – школи пластунів в таборі в Щипіорно) та встановити якість освіти для здобувачів.

За допомогою методу системного аналізу можна дослідити окремі аспекти освітньої діяльності в таборах та визначити її значення для культурно-освітньої сфери української міжвоєнної еміграції в Європі.

**Результати та обговорення.** Однією із наймасовіших груп емігрантів в Польщі, особливо в першій половині 1920-х років, були вихідці з Наддніпрянської України, а саме – інтерновані в таборах військові Армії УНР. Передумовами для переходу Армії УНР на терени Польщі були події польсько-радянської війни. Відповідно до Варшавської угоди (21 квітня 1920 р.) Польща та Українська Народна Республіка виступали союзниками у війні з більшовицькою Росією. Успіх польсько-українських військ весни та початку літа 1920 р. закінчився контрнатупом більшовицьких військ. На території Правобережної України наприкінці літа – восени 1920 р. стримували натиск російських військ тільки військові частини Армії УНР. Довго протистояти переважаючим силам противника українці не могли і тому змушені були перейти р. Збруч (кордон із Польщею)<sup>1</sup>, після чого були роззброєні та інтерновані у таборах: Александров Куявський, Вадовиці, Стшалково, Пикуличі, Ланцут, Піортков Трибунальський, Каліш і Ченстохово<sup>2</sup>. У грудні 1921 р. всі інтерновані українські війська були зосереджені у трьох таборах: Каліш, Щипіорно і Стшалково. Врешті-решт, влітку 1924 р. всі табори полонених та інтернованих українців в Польщі були ліквідовані, а їх мешканці перейшли на цивільний стан.

Умови інтернування були досить важкі. Переповнені бараки, хвороби та занепад морального духу солдатів, що недавно боролись із ворогом за власну державу, а тепер змушені перебувати на чужій землі, негативно позначались на стані військових<sup>3</sup>. Однак, не дивлячись на складні

умови, як фізичні, так і моральні інтернованих, в таборах розгортається освітня робота<sup>4</sup>. Крім того, в таборах опинились і діти<sup>5</sup>, в основному тих військових, що були інтерновані. Але також і сироти, що разом з Армією УНР перейшли польський кордон. Перебування дітей-сиріт серед військових погано позначалось на їх стані, по суті ними ніхто не опікувався<sup>6</sup>. Так далі тривати не могло, варто було організувати окремо навчання для дітей та подбати про культурно-освітню програму для дорослих, щоб зменшити негативні наслідки перебування людей на інтернуванні. Тому справа організації навчання для всіх категорій таборян була на часі. Найвище керівництво Армії УНР та сам Головний Отаман – Симон Петлюра, неодноразово наголошували на значенні культурно-освітньої діяльності для військових. Так, в одному із своїх звернень, він зазначав: «... всім нам, починаючи від козака і кінчаючи найвищою старшиною потрібно вчитись і вчитись. Треба бути готовими, щоб на руїнах країни створити нову велику міцну й багату Україну. Треба, щоб ми повернулись до рідного краю освіченими, культурними, підготовленими до тяжкої праці – державного будівництва, громадянами. Муштруйтеся, засновуйте старшинські і підстаршинські школи, курси, школи для неграмотних і школи та курси фахові. На Україну не повинно повернутися ні одного неграмотного»<sup>7</sup>.

Тому з метою реалізації поставлених цілей була розроблена культурно-освітня програма заходів в таборах, яка передбачала ряд заходів: організацію мистецьких гуртків, художніх товариств тощо, а також систематичне проведення освітньої ро-

1 Л. Шляхтиченко, Українська гімназія в Чехословаччині, [w:] Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевніцях-Модржанах, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 8.

2 Centralny Archiwum Wojskowe (dalej – CAW), Sprzymierzona Armia Ukraińska, 380.1/50, s. 3; Z. Karpus, Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924, Toruń, 2002, s. 157; Z. Karpus, Obozy uchodźców, jeńców i internowanych w Aleksandrowie Kujawskim 1918–1921, [w:] Aleksandrów Kujawski. Obozy jeńców i internowanych 1918 – 1921, Toruń, 2008, s. 59.

3 В. Маруняк, У кузні соборницьких характерів, [w:] Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевніцях-Модржанах, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 22.

4 Z. Karpus, O. Humeniuk, Education of interned soldiers of Ukrainian People's Army in Poland: the case of the camp in Aleksandrów Kujawski, Skhid, 2019, № 6 (164), p. 66–67.

5 Л. Шляхтиченко, Українська гімназія в Чехословаччині, [w:] Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевніцях-Модржанах, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 8.

6 Історія школи, [w:] Школа Українських Пластунів у таборі інтернованих Щипіорно в Польщі, Щипіорно, 1923, с. 1.

7 CAW, Sprzymierzona Armia Ukraińska, 380.1/50, s. 58; K. Paszkiewicz, Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924, [w:] Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa, Toruń 1997, s. 330.

боти в школах різного рівня: початкових, середніх, гімназіях; організацію курсів українознавства та курсів іноземних мов (польської, англійської, німецької, французької, есперанто)<sup>1</sup>. Практичне виконання завдань покладалось на культурно-освітні відділи, створені при штабах відповідних дивізій<sup>2</sup>.

Отже, найперше були утворені в таборах школи для неграмотних та малограмотних. Допомогу в їх заснуванні надавало Товариство американської християнської молоді (YMCA – Young Men's Christian Association)<sup>3</sup>. Крім того, започатковано лекції з історії і географії України, а для офіцерів вивчення іноземних мов і заняття з військової дисципліни. Такі форми діяльності були характерними для всіх таборів інтернування військових Армії УНР, найактивніше вони проводились в таборах в Пікулицях, Александрові Куявському і Ланцуті<sup>4</sup>.

Унормуванню та інтенсифікації культурно-освітньої роботи в таборах сприяв з'їзд представників культурно-просвітніх організацій в Армії 20 і 21 травня 1921 р. в Ланцуті. Загалом, учасники з'їзду розглянули стан культурно-освітньої праці на місцях і констатували позитивні і негативні її сторони, а також ухвалили заздалегідь розроблений детальний план культурно-освітньої роботи в Армії УНР<sup>5</sup>.

На з'їзді були прийняті наступні положення до виконання:

– утворення постійного і спеціального корпусу культурно-освітніх робітників армії, як окремої фахової служби;

– піднесення ролі культурно-національного виховання армії до рівня фахової військової освіти;

1 CAW, Sprzymierzona Armia Ukraińska, 380.1/50, s. 67; Центральний державний архів вищих органів влади і управління (далі – ЦДАВО України), ф. 2439, оп. 1, спр. 33, арк. 20.

2 ЦДАВО України, ф. 3526, оп. 1, спр. 3, арк. 2 – 2 зв.

3 CAW, Sprzymierzona Armia Ukraińska, 380.1/55, s. 52 - 53

4 Z. Karpus, *Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924*, [w:] *Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność*, Toruń 1996, s. 458–459.

5 Центральний державний архів зарубіжної україніки (далі – ЦДАЗУ), ф. 15, оп. 1, спр. 71, арк. 94; O.Gumeniuk, *Kulturalno-oświatowa działalność w obozach internowanych w Polsce w kontekście ukraińskiej studenckiej emigracji*, *Historia i Polityka*, 2014, N 11 (18), s. 119–121.

– утворення окремих кадрів культурно-освітніх референтів і інструкторів (дивізійних, курінних і сотенних) при військових частинах;

– заснування в армії шкіл початкових, середніх, а також ремісничих, де козаки і старшини з незакінченою освітою могли би продовжити її;

– в таборах утворюються курси за шкільними програмами. Курси обслуговуються педагогічними кадрами конкретного табору. Міністерство народної освіти УНР надає в цьому плані допомогу: матеріалами та кадрами;

– навчання на курсах проводиться за репетиційною системою, яка надає більше можливостей для індивідуального навчання учня. Репетиційна система дозволить також взяти участь у навчальній більшій кількості осіб. Після закінчення навчання учні отримуватимуть офіційні свідоцтва<sup>6</sup>. Одним із наслідків цієї наради стало те, що передбачалось утворення шкіл окремо для дітей і дорослих<sup>7</sup>. Що власне, і було реалізовано наприкінці 1921 – початку 1922 рр. Варто відзначити, що ухвалені на з'їзді рішення позитивно вплинули на організацію освіти в таборах. Вони дали можливість створити єдину систему шкіл в таборах та підвищити якість навчання.

Отже, в першій половині 1921 р. активізувалась освітня робота в таборах. Були засновані організації, що забезпечували реалізацію затвердженої освітньої програми. Серед них варто сказати про Товариство допомоги українській шкільній молоді в таборі в Каліші. В статуті Товариства зазначалось: «1) Товариство має на меті:

а) поліпшення матеріального становища шкільної молоді і лекторського персоналу всіх існуючих в таборах українських шкіл, курсів, дитячих садків і інших освітніх установ; б) захист їх правового становища. 2) Для здійснення зазначеної мети,

6 ЦДАЗУ, ф. 15, оп. 1, спр. 71, арк. 56; CAW, Sprzymierzona Armia Ukraińska, 380.1/59, s. 21; O.Gumeniuk, *Kulturalno-oświatowa działalność w obozach internowanych w Polsce w kontekście ukraińskiej studenckiej emigracji*, *Historia i Polityka*, 2014, N 11 (18), s. 121.

7 В. Маруняк, *У кузні соборницьких характерів*, [w:] *Українська гімназія в Чехії 1925 – 1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевніцях-Модржанах*, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 37.



Товариство може: а) улаштувати курси, лекції, вистави, конкурси, екскурсії, видавати книжки, газети, журнали, листівки; б) відчиняти кооперативи, майстерні і інші підприємства, організація яких може поліпшити матеріальне положення шкільної молоді та лекторів... г) позичати гроші, набувати майно, приймати пожертви...»<sup>1</sup>. Діяльність Товариства була налагоджена досить швидко. Але як завжди на заваді ставали матеріальні проблеми.

Товариство допомоги українській шкільній молоді отримувало кошти від Фонду ім. Б. Грінченка, а також зверталось до різних приватних осіб та організацій<sup>2</sup>. Не дивлячись на всі старання його членів, все ж не вистачало засобів для проведення повноцінної допомогової акції всім студіюючим в таборах. Товариство постійно зверталось до різних організацій з проханням про допомогу. Наведемо одне з таких звернень: «Останнє благання! Про те, що лише освіта дає справжнє поліпшення долі народної, а відтак уздоровлює життя окремих одиниць, про це всі знають. Але не зважаючи на таку очевидну істину, українська шкільна молодь, що опинилась за дротами таборів інтернування в Польщі, тієї освіти не може здобути. Як учителі так і учні, в більшості випадків, не мають самого необхідного: взуття, одягу, підручників. Живуть ці люди в більших злиднях, а ніж решта інтернованих, бо ні вчитель, ні учень не можуть мати й не мають якої б то не було платної праці. Праця тих і других була і є до краю напружена. Кожен таборовий учитель дає, а учень слухає щодня мінімум 6–7 лекцій. Щоб допомогти їм успішно закінчити ту працю в таборах інтернації в Польщі, заснувалась зовсім аполітична суто громадська організація (Товариство допомоги українській шкільній молоді в таборах інтернації в Польщі), яка має на меті збирати матеріальні засоби й доцільно їх розподіляти між учнями і учителями в таборах»<sup>3</sup>.

Та все ж, не дивлячись на всі труднощі, освітній процес в таборах йшов досить злагоджено. Відкривались та діяли курси

та школи для військових, але також не забули і про школи для дітей. Так, в таборі в Щипіорно була заснована Школа українських пластунів на початку 1922 року<sup>4</sup>. Загалом до утворення цієї школи йшли майже весь 1921 рік. Оскільки після травневої наради та затвердженої програми освітньої роботи в таборах стало очевидним, що найефективнішим методом організації освіти буде не існування розрізнених шкіл в таборах, а їх об'єднання в одну. Таким чином можна було забезпечити дотримання принципів виховання та навчання відповідно до прийнятої програми. Вирішено було відкрити одну школу для всіх українських дітей в таборі Щипіорно. Польською владою табору були відведені для цього два шпитальні бараки, які в листопаді 1921 р. почали ремонтувати та пристосовувати до потреб школи<sup>5</sup>. Не обійшлося без допомоги згадуваної УМСА, яка взяла на себе всі організаційні та матеріальні питання<sup>6</sup>. Переїзд дітей з інших таборів теж забрав трохи часу. Крім того, новоприбулі до Щипіорно діти проходили перевірку знань і уже після цього розподілялись до відповідного класу<sup>7</sup>.

Отже, 3 січня 1922 р. школа була відкрита під назвою «Школа українських пластунів» у складі п'яти перших класів, що налічували до 150 учнів. Крім українців тут навчалось ще 38 білоруських дітей, які Варшавською репатріаційною комісією були направлені до Школи українських пластунів. В більшості своїй вони були сиротами або напівсиротами, які втратили батьків в роки Першої світової та в ході революційних подій. Але так вони уже тут і залишились. Для білоруських хлопців навчання велось російською мовою з обов'язковим вивченням польської,

4 С. Наріжний, Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами, Прага, 1942, с. 43.

5 Історія школи, [w:] Школа Українських Пластунів у таборі інтернованих Щипіорно в Польщі, Щипіорно, 1923, с. 2.

6 Г. Хоменко, Перші кадри, [w:] Українська гімназія в Чехословаччині, Прага – Ржевниці, 1932, с. 19–20; Л.Шляхтиченко, Українська гімназія в Чехословаччині, [w:] Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевниці-Модржанах, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 9.

7 Ibidem, с. 2–3.

1 ЦДАВО України, ф. 2467, оп. 1, спр. 1, арк. 1.

2 ЦДАВО України, ф. 2467, оп. 1, спр. 5, арк. 52.

3 ЦДАВО України, ф. 2467, оп. 1, спр. 1, арк. 22.

оскільки більша частина з них уже ходила раніше до російських шкіл, а вчителя, який би знав білоруську мову знайти було нереально серед таборян<sup>1</sup>. Більшість учнів Школи були хлопцями. Під час другого навчального року в Школі навчалось уже 13 росіян та 3 поляки<sup>2</sup>.

І це були не просто звичайні хлопчачки, а діти, що пережили складний період в житті. Бачили своїми очима війни, смерть близьких, та, навіть, самі часто брали участь у військових діях. Тому до таких дітей було особливе ставлення викладацького складу Школи, потрібно було їм приділяти більше уваги та з розумінням ставитись до особливостей їх поведінки. Дисципліна учнів сильно шкутильгала – частими були сварки, бійки тощо. Тому з перших днів існування Школи була введена варта вчителів, які весь час знаходились поруч із своїми підопічними<sup>3</sup>. Дотримання дисципліни в Школі, сприяння якнайшвидшій адаптації дітей до нових обставин та налагодження освітнього процесу були в пріоритеті. Але також керівництво Школи втілювало ідейні завдання, що полягали у вихованні національно свідомої молоді, яка з пошаною має ставитись і до нової країни проживання: «Метою було виховати з цих дітей громадян, свідомих своєї національності, які б по-братньому відносилися до вкраїнців і всього вкраїнського, а поскільки польська влада вважала цих дітей за своїх малолітніх громадян, то й до Польщі, як держави»<sup>4</sup>.

Директором школи став сотник І. Гончаренко. Програма «єдиної української школи» лягла в основу навчання. Труднощі були і з проведенням самого навчання. Оскільки підручників не було, то вчителям самим доводилось складати конспекти лекцій та тиражувати їх на шапіографі<sup>5</sup>

(пристрі для розмноження рукописного або друкованого тексту без друкарського набору). Крім загально-освітніх предметів, запроваджено також вивчення певного ремесла: шевства, кравецтва, столярства, оправи книг<sup>6</sup>. Такий підхід давав шанс випускникам школи набути практичний фах та швидко знайти працю після отримання атестату<sup>7</sup>. Школа була зорганізована як пластунська сотня, в якій українці складали дві чоти, ще одну чоту становили білоруси, а росіяни склали основу для рою<sup>8</sup>. Така структура була характерна для Пласту, а також припала до душі учням – оскільки нагадував військову організацію.

Та не просто так було організоване життя в Школі за принципом Пласту. Це було зроблено з метою покращити дисципліну серед учнів та налагодити освітній процес. Найперше визначились із найбільш відповідальними, дисциплінованими та старанними учнями, які за пластовою традицією називались ройовими та чотовими. Саме вони перебрали на себе частково функції нагляду за дотриманням дисципліни серед учнів Школи. Також на чолі сотні (а їх в Школі було три: дві українські та одна білоруська) призначено бунчужного – учня найуспішнішого в навчанні та дисципліні<sup>9</sup>. Це було зроблено для того, щоб «розвантажити» вчителів від постійного нагляду за підопічними та виховати у учнів більше відповідальності за власні дії.

Для того, щоб учні були максимально задіяні в навчально-виховному процесі та не мали можливості для саботажу навчання, чи порушень дисципліни, негідної поведінки, вводився суворий розпорядок дня. Отже, день починався рано, після вмивання та молитви учні виходили цілою сотнею на зарядку або невеликий «прохід» марш табором. Після цього – сніданок у

1 Ibidem, с. 3.

2 Ibidem, с. 16.

3 Ibidem, с. 7–8.

4 Організація школи, [w:] Школа Вкраїнських Пластунів у таборі інтернованих Щипйорно в Польщі, Щипйорно, 1923, с. 18.

5 І. Срібняк, Табір інтернованих військ УНР у Щипйорно (1922–1923 рр.): гуманітарно-просвітня складова діяльності українського вояцтва, [w:] Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.), ред. В. Верстюк, Київ-Чернігів, 2017, с. 386.

6 Коротка історія гімназії, [w:] Українська гімназія в Чехословаччині, Прага – Ржевниці, 1932, с. 5–6; Л. Шляхтиченко, Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевниці-Модржанах, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 9.

7 Організація школи, [w:] Школа Вкраїнських Пластунів у таборі інтернованих Щипйорно в Польщі, Щипйорно, 1923, с. 18.

8 Ibidem, с. 19.

9 Ibidem, с. 20

загальній їдальні із попередньою молитвою. Молитва взагалі відігравала важливу роль у вихованні учнів. Обов'язковими були ранкова та вечірні молитви, а також перед і після їжі. Якщо протягом першого року навчання такі молитви часто викликали протести та опір учнів, то на другий рік це стало звичним явищем, якому ніхто не чинив супротиву<sup>1</sup>.

Навчання в класах тривало з 8.30 до 12.30 годин. Післяобідній час відводився на роботу в майстернях, для спорту і на підготовку до лекцій (занять). Таким чином, хлопці щодня були зайняті протягом шістнадцяти годин, маючи всього одну вільну годину<sup>2</sup>. Такий «завантажений» день учнів сприяв їх якнайшвидшому залученню до навчально-виховного процесу та позбавляв їх від згубних звичок та налагодити дисципліну в Школі.

Щоб допомогти учням та полегшити їм роботу, в Школі була організована система нарядів. За цією справою мав слідкувати вартовий вчитель. Всі вчителі, що жили при Школі по черзі заступають в наряд. До обов'язків вартового учителя входив нагляд за тим, що відбувається в Школі. Зокрема, він слідкує за тим, щоб учні своєчасно прокинулись, помились, належно одяглись, вчасно пішли і повернулись з проходу (фізичні вправи), поїли, пішли до класів, до майстерень, підготувались до лекцій (занять), прибрали ліжка та помешкання.

Найпершим помічником вартового учителя був вартовий учень, який щоденно призначався зі складу старших класів бунчужним. В його розпорядження призначаються ще учні по кожному помешканню окремо підчерговими. Все це складає наряд по школі. Наряд персонально виконує необхідну роботу в Школі, слідкує за збереженістю речей, допомагає на кухні, пильнує за виконанням відданих наказів та розпоряджень. Наряди ведуться бунчужними та чотовими, які в той же час являються відповідальними за все: бунчужний по цілій школі, чотові по своїх чотах і помешканнях<sup>3</sup>.

1 Ibidem, c. 21

2 Ibidem, c. 21

3 Ibidem, c. 22

Окрема увага приділялась фізичному вихованню. Стали в нагоді набуті хлопцями військові знання. Оскільки на лекціях (заняттях) майже не було змоги займатися вихованням у дітей уваги та дисципліни, то плекання цих якостей забезпечувалось за рахунок фізичних вправ. За основу взяли легкі і прості військові вправи. Такий підхід став в нагоді на перших порах існування Школи, коли для заняття спорту не було відповідного приладдя. Також завдяки фізичним вправам поліпшувалась дисципліна серед учнів та старанність у навчанні<sup>4</sup>.

Почавши з військових спортивних вправ у школі, пластуни перейшли до т. зв. «американського спорту», для чого приїхав спеціальний інструктор, а спортивне приладдя надіслала добродійна місія – УМСА, вона ж розробила спеціальну спортивну програму, до якої входили: гімнастика, масові ігри, складні ігри (волейбол, баскетбол, бейсбол, футбол), бокс, легка атлетика та ін.<sup>5</sup> Для реалізації цієї програми, всіх хлопців Школи поділили відповідно до їх фізичного розвитку й зросту на 8 груп. До двох груп увійшли виключно хлопці, що мали менше 10 років. В цих групах займалися гімнастикою, спортивними іграми та боксом, а з рештою видів спорту були ознайомлені теоретично. Всі інші групи були залучені до всіх аспектів спортивного життя не тільки в теорії, а й на практиці<sup>6</sup>. Через два місяці після початку занять пластуни школи успішно змагалися з учнями польських шкіл<sup>7</sup>.

Не зважаючи на труднощі перших місяців функціонування Школи та проблеми із дисципліною в частини учнів, все ж вдалося налагодити освітній процес. З початком весни заняття відбувались регулярно та без особливих складнощів. Навіть вдалось прискорити темпи навчання, бо виявилось, що хлопці досить здібні й працездатні і за належної мотивації можуть здатні на більше. А мотивація таки була

4 Ibidem, c.28–29.

5 С. Пап-Пугач, Пластовий альманах, Рим 1976, с. 110

6 Організація школи, [w:] Школа Українських Пластунів у таборі інтернованих Щипйорно в Польщі, Щипйорно, 1923, с. 29

7 С. Пап-Пугач, Пластовий альманах, Рим 1976, с. 110.



вагомою – було повідомлено, що вдало складені іспити дозволять учням поїхати на літо на дачу, ті хто «відстають» у навчанні залишаться в таборі<sup>1</sup>. Літо на дачі стало справжнім подарунком для дітей. Вдалось знайти будинок в 12-ти кілометрах від табору. Оскільки будинок був у занедбаному стані (фактично без дверей, вікон і печі), тож найперше туди відправилась група із 12 учнів, які його і підготували до життя. А потім уже 18 липня 1922 р. сюди переїхала більша частина хлопців на 2 місяці. Діти дуже раділи можливості провести час поза межами табору. Тим паче, що навколо був ліс та річка. Це сприяло активному проведенню часу та тренування в спорті<sup>2</sup>.

Звісно, що наприкінці навчального року учні повинні були продемонструвати знання, склавши іспити. І не дивлячись на те, перший шкільний рік був неповний (Школа була відкрита 3 січня 1922 р.), а іспит складали у червні того ж року, учні показали непоганий результат. Так, іспит складало 95 чоловік (58 українців і 37 білорусів), з них 43 учні мали в середньому 4 і вище балів (за п'ятибальною системою). Про це урочисто повідомили на святі 4 липня 1922 р., організованого в таборі за посередництва американської організації – YMCA<sup>3</sup>.

Однак, не судилось юним пластунам тривале навчання в Школі в Щипіорно. В 1923 р. у зв'язку з ліквідацією табору інтернованих мала бути ліквідована й школа. Частину учнів розмістили в польських притулках, іншу частину почали перевозити за допомогою В. С. Р. (Британського Допомогового Комітету) до Франції на працю. Від повної ліквідації школи частково врятував дозвіл чеської влади на переїзд її до Чехословаччини. 18 грудня 1923 р. 29 дітей – пластунів цієї школи під проводом двох своїх учителів, І. Кобизького та М. Хлюра, на основі цього дозволу прибули до Праги. Тут їх примістили при перехідній станиці Українського Громадського Комітету в окремому «Інтернаті дітей-си-

рїт». Бараки для цієї мети приділив Чеський Червоний Хрест, який дав від себе також опал, інвентар і опікувався санітарно-медичною справою інтернату. Тут діти й продовжували свою науку під проводом тих двох учителів<sup>4</sup>.

**Результати. Висновки.** Отже, як бачимо справа налагодження освітньої роботи в таборах інтернування Армії УНР в Польщі була першочерговою. Важливо було підняти моральний дух вояків, підвищити загальний рівень грамотності серед інтернованих та підготувати їх до подальшого життя поза дротами. І щоб зробити освітній процес якіснішим та ефективнішим була розроблена спеціальна програма «єдиної української школи» та переведено всіх дітей, розкиданих по таборах, до однієї Школи українських пластунів в Щипіорно. Перший рік навчання засвідчив, що незважаючи на труднощі в матеріальному плані, з дисципліною та організацією самого освітнього процесу, Школа себе виправдала та стала місцем не просто здобуття знань, а й гартування молодого національно-свідомого покоління українців. Подальший період існування Школи пов'язаний уже із Чехословаччиною.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Gumeniuk O., Kulturalno-oświatowa działalność w obozach internowanych w Polsce w kontekście ukraińskiej studenckiej emigracji, «Historia i Polityka», No 11 (18), Toruń, 2014, s. 117–124.
2. Humeniuk O., Creating Ukrainian youth academic community in the interwar Poland: sources, tasks, centers, activity, «Skhid», 2020, № 2 (166), p. 14–20.
3. Karpus Z., Jeńcy i internowani rosyjscy i ukraińscy na terenie Polski w latach 1918–1924, Toruń, 2002.
4. Karpus Z., Obozy uchodźców, jeńców i internowanych w Aleksandrowie Kujawskim 1918–1921, [w:] Aleksandrów Kujawski. Obozy jeńców i internowanych 1918–1921. Toruń, 2008, s. 51–64.
5. Karpus Z., Pobyt żołnierzy Ukraińskiej Republiki Ludowej w obozach internowania w Polsce w latach 1920–1924, [w:] Europa Orientalis. Polska i jej wschodni sąsiedzi od średniowiecza po współczesność, Toruń, 1996, s. 455–464.

1 Організація школи, [w:] Школа Українських Пластунів у таборі інтернованих Щипіорно в Польщі, Щипіорно, 1923, с. 27.

2 Ibidem, с. 32–33.

3 Історія школи, [w:] Школа Українських Пластунів у таборі інтернованих Щипіорно в Польщі, Щипіорно, 1923, с. 12–13.

4 Коротка історія гімназії, [w:] Українська гімназія в Чехословаччині, Прага – Ржевниці, 1932, с. 6–8; В. Маруняк, У кузні соборницьких характерів, [w:] Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевницях-Модржанах, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 42–43.

6. Karpus Z., Humeniuk O., Education of interned soldiers of Ukrainian People's Army in Poland: the case of the camp in Aleksandrów Kujawski, Skhid, 2019, № 6 (164), p. 65–69.

7. Paszkiewicz K., Szkolnictwo i oświata wojsk Ukraińskiej Republiki Ludowej internowanych w Polsce w latach 1920–1924, [w:] Polska i Ukraina. Sojusz 1920 roku i jego następstwa, Toruń, 1997, s. 329–334.

8. Wiszka E., Szósta Siczowa Dywizja Strzelecka Armii Ukraińskiej Republiki Ludowej, Toruń, 2012.

9. Гуменюк О., Шлях емігранта: від воїна до студента, «Наше слово», Варшава, 2016, № 7, с. 9.

10. Маруняк В., У кузні соборницьких характерів, [w:] Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевніцях-Модржанах, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 16–115.

11. Наріжний С., Українська еміграція: культурна праця української еміграції між двома світовими війнами, Прага, 1942.

12. С. Пап-Пугач, Пластовий альманах, Рим 1976.

13. Срібняк І., Табір інтернованих військ УНР у Щипіорно (1922–1923 рр.): гуманітарно-просвітня складова діяльності українського вояцтва, [w:] Революція, державність, нація: Україна на шляху самоствердження (1917–1921 рр.), ред. В. Верстюк, Київ-Чернігів, 2017, с. 382–396.

14. Українська гімназія в Чехословаччині, Прага – Ржевніці, 1932.

15. Хоменко Г., Перші кадри, [w:] Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевніцях-Модржанах, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 19–41.

16. Школа Вкраїнських Пластунів у таборі інтернованих Щипіорно в Польщі, Щипіорно, 1923.

17. Шляхтиченко Л., Українська гімназія в Чехословаччині, [w:] Українська гімназія в Чехії 1925–1945. Альманах Української гімназії в Празі-Ржевніцях-Модржанах, ред. В. Маруняка, Мюнхен, 1975, с. 7–15.

**Любомир Губицький,**

*Київський національний торговельно-економічний університет*

**Ганна Мельник,**

*Київський університет імені Бориса Грінченка*

## **ПЕРСПЕКТИВИ ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: МИНУЛІ РАНИ І МАЙБУТНІ ЗЦІЛЕННЯ**

В умовах розчарування в глобальних структурах та повернення до ознак суверенізму, держави враховують травми минулого, але до загроз сучасного ставляться з великою часткою оптимізму, що базується на сподіваннях на альянси та жертви інших держав. Польща схильна вірити в союзницькі обов'язки США і партнерів по НАТО, але не відмовлялася і не відмовляється скористатися стратегічним простором України, у разі зіткнення останньої з Росією.

Україна та Польща стали прикладом різноманітних відносин у різних сферах від зовнішньої політики до політики історичної пам'яті. Кожна з держав вибудовує контакти зважаючи на зацікав-

лення в просуванні аспірацій в економіці (енергетика, ринок праці, логістика, торгівля), безпековій сфері, дипломатії (транскордонне співробітництво, регіональні наддержавні структури, культурні та освітні взаємозв'язки). Польща демонструє стабільну прихильність європейського та євроатлантичного курсу України, є ключовим союзником у протидії російській агресії.

Дослідження вказаної проблематики засвідчують цілий спектр різноманітних поглядів, як серед польських дослідників, так і серед українських. Так, К. Єндрачик дотримується єврооптимістичної позиції бачить в проєвропейській Україні елемент

## ЗМІСТ

STUDIUM EUROPY WSCHODNIEJ: DO 30-LECIA ISTNIENIA .....	3
--	---

### ПОЛЬЩА-УКРАЇНА

<i>Ігор Срібняк</i> МІЖ СЛУЖБОЮ І ПОЛІТИКОЮ: ВІЙСЬКОВО-ФАХОВА ТА ГРОМАДСЬКО-ХАРИТАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ МИКОЛИ ШАПОВАЛА У ТАБОРАХ ІНТЕРНОВАНИХ ВІЙСЬК УНР У ПОЛЬЩІ (1921 – квітень 1923 рр.).....	4
<i>Олена Гуменюк</i> УКРАЇНСЬКА СЕРЕДНЯ ОСВІТА ЗА КОРДОНОМ: ШКОЛА В ТАБОРІ ІНТЕРНОВАНИХ .....	18
<i>Любомир Губицький, Ганна Мельник</i> ПЕРСПЕКТИВИ ПАРТНЕРСТВА УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА: МИНУЛІ РАНИ І МАЙБУТНІ ЗЦІЛЕННЯ.....	25

### ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ

<i>Марина Палієнко</i> ПОЛЬСЬКИЙ МУЗЕЙ У РАППЕРСВІЛІ ЯК МІСЦЕ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ОСЕРЕДОК ПОЛОНІКИ У ШВЕЙЦАРІЇ (ДО 150-РІЧЧЯ ДІЯЛЬНОСТІ).....	35
<i>Лобко Оксана</i> ДОЛЯ ІСТОРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ З НЕМИРІВСЬКОГО ПАЛАЦУ МАРІЇ ЩЕРБАТОВОЇ ПІСЛЯ 1917 Р. У ЗАПИСКАХ СУЧАСНИКІВ. РОЛЬ ФЕДОРА ЕРНСТА У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНОГО СПАДКУ УКРАЇНИ .....	42
<i>Олександр Дуднік</i> ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ПОДІЙ І ВІШАНУВАННЯ ДІЯЧІВ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917–1921 РР.).....	52
<i>Андрій Кудряченко, Вікторія Солошенко</i> НІМЕЧЧИНА І АВСТРІЯ ПОВОЄННИХ ДЕСЯТИЛІТЬ ТА ЗАХИСТ НИМИ НАЦІОНАЛЬНИХ УЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ .....	70
<i>Anton Protsiuk</i> EVOLUTION OF HOLOCAUST MEMORY IN EUROPE: COMPARATIVE ANALYSIS OF WESTERN AND EASTERN EUROPE .....	81

### СОЦІУМ

<i>Володимир Розумюк, Ярослав Фоцан</i> ТЕОРЕТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНФЛІКТУ: ІСТОРІЯ, СОЦІОЛОГІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ .....	89
<i>Віктор Горобець</i> «ПО АТТЕСТАТАМ ГОСПОДИНА ГЕНЕРАЛА ФЕЛЬТМАРШАЛА И КАВАЛЕРА». РЕКОМЕНДАЦІЙНІ ЛИСТИ ЦАРЕДВОРЦІВ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ОБРАННЯ НА СОТНИЦТВО В ГЕТЬМАНАТІ .....	96
<i>Любомир Губицький</i> СПОЖИВЧІ ЗАПИТИ ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА В ЛІСОТОРГОВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	105
<i>Анатолій Савчук</i> ДОСВІД ПІДГОТОВКИ РЕФОРМ У РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НА ПРИКЛАДІ ГОЛОВНОГО КОМІТЕТУ В СЕЛЯНСЬКІЙ СПРАВІ .....	113
<i>Мілана Срібняк</i> ОСНОВНІ ГРУПИ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ РЕПАТРІАЦІЇ ПОЛОНЕНИХ ПІСЛЯ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ .....	127
<i>Олександр Бонь</i> УКРАЇНСЬКА ГУМАНІТАРНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В «ОКРЕМІЙ ПАПЦІ» ПОЛІТБЮРО ЦК КП(б)У В 1920-х РОКАХ .....	134
<i>Ольга Грицюк</i> ГРАФІТІ ЯК КУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНОСТІ.....	144

### ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ

<i>Галина Саган, Олександр Саган</i> КИЇВСЬКІ СИНАГОГИ В СОЦІОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ЄВРЕЙСЬКОЇ ГРОМАДИ МІСТА: ІСТОРІЯ ТА СЬОГОДЕННЯ .....	167
--	-----

<i>Юрій Стецик, Ігор Кривошея</i> НАСЕЛЬНИКИ УМАНСЬКОГО МОНАСТИРЯ В УМОВАХ РЕОРГАНІЗАЦІЇ СВЯТОПОКРОВСЬКОЇ ПРОВІНЦІЇ ЧИНУ СВЯТОГО ВАСИЛІЯ ВЕЛИКОГО (1780–1790 рр.).....	183
<i>Геннадій Надтока, Інна Горпинченко</i> КУЛЬТУРНИЦЬКИЙ АСПЕКТ СУСПІЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА В УКРАЇНІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ .....	199

## МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Сергій Голованов</i> ФОРМУВАННЯ ГРЕЦЬКОГО ЕТНОСУ ТА ДЕРЖАВИ НА БАЛКАНСЬКОМУ ПІВОСТРОВІ В III-I ТИС. ДО Н.Е. ....	208
<i>Ярослав Попенко</i> ОФОРМЛЕННЯ ПІВНІЧНО-СХІДНОГО КОРДОНУ КОРОЛІВСТВА РУМУНІЯ В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ ВЕРСАЛЬСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ПЕРЕДУМОВИ, ХІД ТА ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ.....	216

## ПОЛОН

<i>Тетяна Мінаєва, Андрій Мінаєв</i> «ПОТЯГНУЛИСЯ ОДИН ЗА ОДНИМ ДНІ... НУДНІ, БЕЗЗМІСТОВНІ, ТАКОЮ МІРОЮ, ЩО МИ З ТРУДНОЦАМИ РОЗРІЗНЯЛИ ВЧОРА І СЬОГОДНЬ»: ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ПОЛОНЕНИХ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ В ТАБОРАХ АВСТРО-УГОРЩИНИ ТА НІМЕЧЧИНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ.....	243
<i>Ігор Срібняк, Мілана Срібняк</i> КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ У ТАБОРІ ФРАЙШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА) у 1915–1918 рр. ....	258
<i>Wiktor Weglewicz</i> РОЗЧАТКИ JENIECTWA UKRAIŃSKIEGO W POLSCE (listopad – grudzień 1918 r.) .....	270

## УКРАЇНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ

<i>Яна Мартьянова</i> УКРАИНСКАЯ ЭМИГРАЦИЯ В ЧЕХОСЛОВАКИИ, 1919–1939 гг. (ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР) .....	279
<i>Василь Яблонський</i> ІДЕОЛОГІЯ ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ УРЯДОМ У ВИГНАННІ У МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (1921–1939 рр.) .....	284
<i>Наталія Сидоренко</i> З КОМПАСОМ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕЇ В ЄВРОПІ .....	298

## ГЕНДЕРНІ СТУДІЇ

<i>Євген Нахлік</i> ФРАНКІВ ПЕРЕКЛАД «АННИ РУСИНКИ» .....	307
<i>Оксана Драч</i> СОЦІАЛЬНИЙ ВИМІР ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ (КІНЕЦЬ XIX – ПОЧАТОК XX ст.): АСПЕКТ ДОСТУПНОСТІ .....	313
<i>Світлана Савченко</i> БІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ У НАУКОВОМУ ДОРОВКУ ОЛЕНИ АПАНОВИЧ.....	325

## АНТРОПОЛОГІЯ

<i>Андрій Темченко</i> СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ КОДИ КІСТЯКА ЛЮДИНИ В СЛОВ'ЯНСЬКІЙ МІФОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ .....	332
<i>Ігор Срібняк</i> ДО ПОЧАТКІВ УКРАЇНСЬКОГО ВІЙСЬКОВОГО РУХУ НОВІТНЬОЇ ДОБИ: СПРОЖУПАННА ДІВІЗІЯ (ФРАЙШТАДТ – ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ), лютий – серпень 1918 р.....	341